

SODIR ETILGAN JINOYATLATNI FOSH ETISHDA KRIMINALISTIK IDENTIFIKATSIYA TIZIMLARINING AHAMIYATI

Eshbo'tayev Akbar Alisher o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-o'quv kurs 305- guruh kursanti

Annotatsiya. *Maqolada jinoyat-ijroiya tizimi muassasalari sharoitida sodir etilgan jinoyatlarni ochish, tergov qilish va oldini olishda sud-tibbiy identifikatsiyadan foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Ushbu jinoyatlarning moddiy izlarining o'ziga xosligini belgilaydigan penitentsiar muhit omillari ko'rsatilgan. Xususiy sud-tibbiyot nazariyasi va qidiruv-kognitiv faoliyat usuli sifatida identifikatsiyalashning nazariy asoslari ko'rib chiqiladi.*

Ta'kidlanishicha, jinoyat-ijroiya tizimi sharoitida sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilishda sud-tibbiy identifikatsiya muayyan axloq tuzatish muassasasining o'ziga xos xususiyatlari tufayli alohida ahamiyatga ega bo'ladi. Xulosa shuki, keyinchalik identifikatsiya usulini qo'llash ob'ektiga aylanadigan eng axborot sig'imli iz kompleksi jinoiy ijro etuvchi tizim muassasalaridan qochib ketish oqibatlari bilan tavsiflanadi.

Zamonaviy sharoitda eng ko'p talab qilinadigan sud ekspertizalarini tayinlash va ishlab chiqarishning huquqiy va tashkiliy jihatlari o'rganildi. Biologik xususiyatga ega obyektlarni molekulyar-genetik ekspertizadan o'tkazish doirasida identifikatsiya tadqiqotlarining alohida ahamiyati ko'rsatilgan.

Fonoskopik identifikatsiya misolida huquqiy tabiat, shuningdek qiyosiy tadqiqotlar uchun namunalarni olib qo'yishni tashkil etish masalalari tahlil qilindi. Qiyosiy namunalarni olish uchun protsessual protsedurani tezkor-qidiruv tadbirlari bilan almashtirishga yo'l qo'yilmasligi ko'rsatilgan.

Vizual nazoratning texnik vositalaridan foydalanish tajribasini umumlashtirish asosida videotexnik sud ekspertizasi davomida tashqi ko'rinish belgilari bo'yicha sud-tibbiy identifikatsiyadan keng foydalanish istiqboli ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: axloq tuzatish muassasasi, jazoni ijro etish jinoyati, voqea joyini tekshirish, sud ekspertizasi, fonoskopik ekspertiza, gen-molekulyar identifikatsiya usuli, video muhandislik ekspertizasi, qiyosiy tadqiqotlar uchun namunalari, asirlarni tekshirish.

Odatda jinoiy ijro etuvchi tizim sharoitida sodir etilgan jinoyatlar deb tushuniladigan jazoni ijro etish jinoyati har doim jamiyatdan izolyatsiyani ta'minlaydigan muassasalarning ishlashiga va umuman davlatning jinoiy ijro siyosatini amalga oshirishga to'sqinlik qiluvchi omil bo'lib kelgan. Huquqni muhofaza qilish organlari faoliyatining bir xil darajada muhim yo'nalishi jazoni ijro etish jinoyatlarining oldini olishdir. Jazoni ijro etish sharoitida sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish jarayonida dastlabki tergov organlari har qanday jinoyat mexanizmining ajralmas qismi bo'lgan moddiy izlar majmuasiga duch kelishlari kerak. Albatta, bunday

jinoyatlarning keyingi surati o'ziga xos xususiyatlarga ega, bu jamiyatdan ajralib chiqish omili bilan belgilanadi. Birinchidan, qamoq jazosiga hukm qilingan shaxslar jinoiy tajribaga ega va ko'pincha iz ma'lumotlarini yo'q qilishga qaratilgan faol harakatlarni amalga oshiradilar. Ikkinchidan, cheklangan hududda ko'p sonli odamlarning doimiy yashash va yashash haqiqati jinoyatning moddiy oqibatlarining dastlabki holatini saqlab qolishga yordam bermaydi. Bularning barchasi surishtiruv va dastlabki tergov organlarining jinoiy xarakterga ega bo'lgan voqea izlarini aniqlash, tuzatish va olib qo'yishga vakolatli keyingi harakatlariga ta'sir qiladi.

Ilmiy asoslangan taktik usullar va tavsiyalarni o'z ichiga olgan tergov harakatlarini o'tkazish uchun batafsil ishlab chiqilgan taktikaning mavjudligi tergov harakatlarining samaradorligini oshirishga va ayblov dalillarini kuchaytirishga imkon beradi. Dastlabki tergov harakatlari davomida to'plangan izlar va sud-tibbiy ahamiyatga ega bo'lgan narsalar sud ekspertizalarini tayinlash va o'rganish orqali tekshirilishi kerak. Isbotlash jarayonida identifikatsiya xarakteridagi savollarni o'z ichiga olgan, ya'ni aniq birlik ob'ektlarining identifikatsiyasini ularning displeylari yoki parchalari bo'yicha aniqlashga mo'ljallangan ekspertizalar katta ahamiyatga ega.

Jazoni ijro etish jinoyati darajasini pasaytirish bo'yicha aniq tendentsiyalarning yo'qligi ozodlikdan mahrum qilish joylarida sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilishda identifikatsiya qilish, guruhga mansubligini aniqlash va diagnostika jarayonlarini keng qo'llash zarurligini ko'rsatishga asos beradi.

Sud-tibbiy identifikatsiya nazariyasi sud-tibbiyot texnikasining bir qator sohalari uchun asosiy asos bo'lib, u o'z navbatida individual sud ekspertizalarining ilmiy bazasi vazifasini bajaradi: barmoq izlari, video muhandislik, odorologik, fonoskopik va boshqalar.

Umumiy ilmiy ma'noda identifikatsiya qilish deganda ob'ektlar, hodisalarning o'zi bilan tengligi, bir xilligini tushunish odatiy holdir. Sud-tibbiyot identifikatsiyasining predmeti shaxsni aniqlash masalasini hal qilishdir. Masalan, videokuzatuv kamerasi tomonidan qayd etilgan odamning tashqi ko'rinishi axloq tuzatish muassasasida jazoni o'tayotgan ma'lum bir mahkum bilan aniqlanadi. Tirik shaxslardan tashqari, jinoiy hodisa bilan bog'liq ob'ektlar (kiyim-kechak, poyabzal, qurol, jinoyat qurollari) aniqlanishi kerak. Sud ekspertizasi nazariyasi identifikatsiya moddiy jihatdan belgilangan xaritalar bo'yicha identifikatsiyani belgilashdan tashqari, butunlikni qismlarga ajratishni ham o'z ichiga oladi, chunki aniqlangan ob'ektning bo'laklangan qismlari uning asl holatini aniqlashga imkon beradi.

Jinoiy jinoyatlarni tergov qilishda sud-tibbiy identifikatsiya alohida ahamiyatga ega. Keyinchalik identifikatsiya usulini qo'llash ob'ektiga aylanadigan eng axborot

sig'imli iz kompleksi ushbu muassasalardan olingan asirlarning oqibatlari bilan tavsiflanadi. Rossiya FSIN organlari va muassasalarining mahkumlar va hibsdan saqlanayotgan shaxslarning jinoyatlarini ochish, tergov qilish va oldini olishga qaratilgan tajribasini umumlashtirib, sud-tibbiy identifikatsiya qilish usuli eng ko'p amalga oshiriladigan alohida yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin.

Birinchiidan, ozodlikdan mahrum qilish joylaridan jinoyatlarni tergov qilish identifikatsiya tadqiqotlarini amalga oshirishni nazarda tutuvchi turli xil sud ekspertizalarini tayinlash va keyinchalik ishlab chiqarish bilan birga keladi. Jinoyat ishlari materiallarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ko'rib chiqilayotgan toifadagi ishlarda ko'pincha trasologik, sud-psixiatriya, narkologik, qo'l yozuvi ekspertizalari tayinlanadi va o'tkaziladi. So'nggi yigirma yil ichida ular an'anaviy ravishda talabga ega, ammo so'nggi yillarda sud ekspertizasining boshqa, ilgari kamdan-kam hollarda tayinlangan turlari ham dolzarb bo'lib kelmoqda. Biz, birinchi navbatda, genetik-molekulyar, fonoskopik va video muhandislik tadqiqotlari haqida gapiramiz.

Molekulyar genetik individualizatsiya usuli yordamida identifikatsiya qilish biologik xususiyatga ega ob'ektlarni aniqlash va voqea joyidan olib tashlash holatlarida zarur. Bularga qon, tupurik, sperma izlari, terlash sekretsiyalari, epidermis zarralari, soch follikulalari bo'lgan sochlar kiradi. Ro'yxatda keltirilgan ob'ektlar tirik hujayralar yadrolarida xromosoma DNKsini o'z ichiga olgan tuzilmalardir. DNKni o'z ichiga olgan tuzilmalarni qiyosiy o'rganish maxsus adabiyotlarda genomik yoki gen-molekulyar tahlil deb ataladi. Ushbu usul molekulyar darajada amalga oshiriladi va tirik odam yoki murdaning shaxsini yuqori ehtimollik bilan aniqlashga imkon beradi.

Axloq tuzatish muassasalari va tergov hibsonalarida har yili hayot va sog'liqqa, shuningdek, shaxsning jinsiy daxlsizligi va jinsiy erkinligiga qarshi ko'plab jinoyatlar qayd etiladi. Ularning sodir etilgan joyida hatto oz miqdordagi biologik izlarni topish mahkumlar va jinoyat sodir etishda gumon qilinayotgan (ayblanayotgan) shaxslarning shaxsini aniqlashga yordam beradigan molekulyar genetik tadqiqotlar o'tkazishga imkon beradi. Sud ekspertizasi doirasida bunday tadqiqotlarni o'tkazish, birinchi navbatda, identifikatsiya xarakteridagi muammolarni hal qilishga imkon beradi, bu esa jinoyatlarning ochilishiga katta hissa qo'shadi. Shunday qilib, 2020 yildagi statistik ma'lumotlarga ko'ra, 70,9 mingta DNK tadqiqotining 49,8 mingtasi (70,2 %) jinoyatlarni aniqlash va ochishga yordam berdi [1].

Buxgalteriya hisobi va ro'yxatga olish faoliyati orqali o'rnatilgan tasodiflar molekulyar genetik ekspertizalarni tayinlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi, ularning natijalari o'tgan yillardagi jinoiy ishlarda isbotlash uchun asos bo'lishi mumkin.

Shu bilan birga, ichki ishlar organlarining ekspert-kriminalistika bo'linmalarining ish amaliyoti shuni ko'rsatadiki, jinoyatlarni ochish va tergov qilish jarayonida tadqiqot uchun kelib tushadigan biologik materialning muhim qismi majburiy davlat genomik ro'yxatga olinmaydigan shaxslarga tegishli, masalan, o'rtacha va kichik

og'irlikdagi jinoyatlar uchun sudlanganlar. Bu, o'z navbatida, genetik ma'lumotlarning federal ma'lumotlar bazasida majburiy ro'yxatdan o'tkazilishi kerak bo'lgan mahkumlar toifasini kengaytirish uchun asos yaratadi.

Tuzatish muassasalarida sud-tibbiy identifikatsiyaning keyingi, bir xil darajada dolzarb yo'nalishi fonoskopik tadqiqotlardir.

So'nggi o'n yil ichida axloq tuzatish muassasalarining jinoiy amaliyotida yuqori texnologiyalar, xususan, mobil aloqa orqali sodir etilgan turli xil firibgarliklar rivojlanmoqda. Ushbu fakt fonoskopik ekspertizani tayinlash va ishlab chiqarish zarurligini aktuallashtiradi, uning ob'ekti fonogrammalarda qayd etilgan og'zaki nutqdir. Ovoz yozuvlarini ekspertizadan o'tkazishning eng mashhur identifikatsiya vazifasi ma'lum bir mahkumning shaxsini ovoz va ovozli nutq orqali aniqlashdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 08.02.2022 yildagi PQ-122-son Qarori.

Ichki ishlar organlarining ekspert-kriminalistika faoliyatini zamonaviy ilm-fan yutuqlarini keng joriy etgan holda yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida

So'nggi yillarda mamlakatimizda qonun ustuvorligini ta'minlash va sud-huquq tizimini yanada isloh qilishga, shaxsning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish, uning sha'ni va qadr-qimmatini hurmat qilish hamda ushbu sohada xalqaro standartlar va ilg'or xorijiy tajribani joriy etishga qaratilgan samarali ishlar amalga oshirildi.

Shu bilan birga, jinoyat sodir etishda zamonaviy texnologiyalar va usullarni qo'llash butun dunyoda tobora ommalashib borayotganligini inobatga olib, shaxsning ijtimoiy xavfli qilmish uchun aybliligini sudda ilmiy-texnik jihatdan asoslangan ishonchli dalillar bilan isbotlash jarayonlarini yanada takomillashtirish talab etilmoqda.

Jinoyatchilikka qarshi kurashish bo'yicha o'tkazilayotgan tezkor-qidiruv tadbirlari, tergov va sud harakatlarida dalillarni to'plashda zamonaviy fan va texnikaning ilg'or yutuqlarini, xususan kriminalistik ilmiy usul va vositalarni qo'llash amaliyotini yangi bosqichga olib chiqish lozim.

Sodir etilgan huquqbuzarliklarni zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan holda o'z vaqtida aniqlash va qisqa muddatlarda fosh etish, ashyoviy dalillarning kriminalistik tadqiqotlarini yanada takomillashtirish, shuningdek, ichki ishlar organlari ekspert-kriminalistika bo'linmalarining bu boradagi imkoniyatlarini oshirish maqsadida:

1. Quyidagilar ichki ishlar organlarining ekspert-kriminalistika faoliyatini yanada takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari etib belgilansin:

☐ zamonaviy fan va texnikaning ilg'or yutuqlarini, raqamli texnologiyalarni, kriminalistikaning yangi ilmiy usul va vositalarini qo'llash mexanizmlarini joriy etish, zamon talablariga mos avtomatlashtirilgan kriminalistik axborot-qidiruv tizimlari va axborot bazalarini yaratish;

axborot texnologiyalari yordamida sodir etiladigan huquqbuzarliklar bo'yicha raqamli ekspertizaning imkoniyatlaridan keng foydalanish, bu borada kriminalistik hisoblarni yuritish;

shaxsga doir biometrik ma'lumotlar (genomga oid axborot, yuz qiyofasi, qo'l barmoq izlari) asosida avtomatlashtirilgan identifikatsiya tizimlarini qo'llash sohasini muvofiqlashtirish mexanizmlarini tatbiq qilish;

tezkor-qidiruv tadbirlari, tergov va sud harakatlarida ashyoviy dalillar tadqiqotining yangi turlari, innovatsion kriminalistik yondashuv, usul hamda texnik vositalarini keng joriy etish, bu borada laboratoriyalar faoliyatini xalqaro standartlar talabiga moslashtirish;

ashyoviy dalillarni isbot qilishda ularning ishonchliligini oshirish bo'yicha doimiy ravishda ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlarini amalga oshirish hamda sud-ekspertlik faoliyatiga tatbiq etish amaliyotini yo'lga qo'yish;

ekspert-kriminalistika sohasida kadrlarni maqsadli tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha butunlay yangicha samarali o'quv-amaliyot jarayonini tashkil etish, ekspert-kriminalist xodimlarning mavqeyini ko'tarish hamda sud-ekspertlik faoliyatidagi xolisligi va mustaqilligini har tomonlama ta'minlash.

Jinoyat joyida olingan biologik namunalarning genetik tahlilini o'tkazish tergovchilar ishini ancha soddalashtirdi. Ular jinoyatchini yoki uning qurbonini aniqlashga, shubhasiz dalillarni olishga va jinoyatlarni ochishga imkon beradigan ishonchli vositani qo'lga kiritdilar.

Genetik daktiloskopiyaping asosiy afzalliklari – bu oz miqdordagi biologik material bilan ham ishlash orqali odamni identifikatsiya qilishga imkon beradigan yuqori aniqlikka ega usul ekanligidadir. Tahlil uchun barcha talablarga, shu jumladan takroriy tajribalarga rioya qilingan holda olib borilishini inobatga olsak, bunday tadqiqotlarning ishonchliligi 99% dan oshadi. Ushbu yondashuv jinoyatlarni tergov qilishda eng muhimlaridan biriga aylandi .

Bugungi kunda bunday tadqiqotlar biologik namuna egasini topish, ya'ni shaxsni aniqlash va biologik qarindoshlik munosabatlarini aniqlashning standart usuli hisoblanadi, chunki isbotlash jarayonida va keyingi sud ishlarida asosiy masala hodisa sodir bo'lgan joylaridan ma'lum bir shaxsdan kelib chiqqan izlarning kelib chiqishi masalasi bo'lgan va shunday bo'lib qolmoqda.

Ilgari qo'llanilgan sud-biologik ekspertiza usullari-biologik izlarning tur va guruhga mansubligini aniqlash faqat namunaning ma'lum bir shaxsdan kelib chiqishi mumkinligi (yoki mumkin emasligi) to'g'risida xulosa chiqarishga imkon berdi, chunki guruhga mansublik mosligini aniqlashda izning kelib chiqishi to'g'risida qat'iy ravishda tasdiqlash mumkin emas edi. Ya'ni bir xil qon guruhiga ega bo'lgan boshqa shaxslardan emas, balki ma'lum bir shaxsdan kelib chiqqanligi haqida xulosa qilish imkoni beradi. DNK tahlil usulini qo'llash shaxs yuz foiz ehtimollik bilan aniqlashga imkon beradi. Bu usul sud ekspertizasida qiziqarli, chunki DNK individual o'ziga xoslikka ega, ya'ni,

dunyodagi har bir inson genetik jihatdan individualdir (aslida bir tuxundan rivojlangan egizaklardan tashqari) va butun hayoti davomida o'zgarmasdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kriminalistika. V3ch. Chast 1: uchebnik dlya vuzov /pod red. L.Ya.Drapkina. – 2-ye izd., pererab. I dop. – M.: Izdatelstvo Yurayt, 2019. S-146.
2. Samoshina Z.G. Sudebnoye portretovedeniya / Istoriya i sovremennost // VestnikMosk. Pravo – 2005 № 6. S. 23-34.
3. Zinin A.M. Gabitoskopiya i portretnaya ekspertiza: Kurs leksiy.- M.: Moskovskaya akademiya MVD Rossii, 2002. S.11
4. Terziyev N.V. Leksii po kriminalistike. M., 1951. S. 75.
5. <https://arheologija.ru/levin-m-g-dmitriy-nikolaevich-anuchin-1843-1923/>
6. <https://autogear.ru/article/392/776/gabitologiya---eto-kriminalisticheskoe-uchenie-o-vneshnem-oblike-cheloveka-sudebnaya-gabitologiya/>